

AMSTERDAMSE CAHIERS
VOOR EXEGESE VAN DE BIJBEL EN ZIJN TRADITIES

Cahier 30

BIJBELSE THEOLOGIE

onder redactie van

J. Dubbink

Redactiecommissie:

J. DUBBINK, K. SPRONK, W.C.G. VAN WIERINGEN

Uitgeverij 2VM
Bergambacht 2015

INHOUD

Woord vooraf	5
<i>Joep Dubbink</i>	
Recente publicaties op het gebied van de Theologie van het Oude Testament	9
<i>Paul Sanders & Klaas Spronk</i>	
Van wie is de Bijbel?	19
<i>Klaas A.D. Smelik</i>	
Open vragen – de queeste van Gerhard von Rad	29
<i>Ed Noort</i>	
De Bijbelse Theologie van Frans Breukelman in Amsterdamse context	37
<i>Gerard van Zanden</i>	
Een Amsterdamse leerstoel Bijbelse Theologie (1991-2001)	53
<i>Rinse Reeling Brouwer</i>	
Hoe ‘Amsterdams’ is Brevard Childs? De canonieke benadering van de Bijbelse Theologie	65
<i>Klaas Spronk</i>	
Van Priesters, Prekers en Partizanen Walter Brueggemann en de theologie van het Oude Testament	73
<i>Eep Talstra</i>	
Elisabeth Schüssler Fiorenza’s andere kijk – Het koninkrijk van God bezien via Openbaring 5:9-10 en Exodus 19:6	89
<i>Marina Sloomans</i>	
Contact met de context als noodzaak voor bijbelse theologie Een gesprek met Eep Talstra	99
<i>Bob Becking</i>	

Uit het leven gegrepen – in gesprek met de Theologie van het Oude Testament van H. Koorevaar en M.-J. Paul (red.).....	109
<i>Adri van der Wal</i>	
Dogmatisch, christelijk of gelovig bijbellezen? De Bijbel in de Christelijke Dogmatiek van Van den Brink en Van der Kooi.....	123
<i>Joep Dubbink</i>	
De geest uit de fles? Wisselwerking tussen liturgie en exegese in de vertaling van de uitdrukking ‘καὶ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν’ / ‘et cum spiritu tuo’	133
<i>Peter-Ben Smit</i>	
Daden gaan woorden te boven – De ‘hermeneutiek van de navolging’ als kern van de bijbelse theologie in de doperse traditie	139
<i>Christiane Karrer-Grube</i>	
Abstracts	154
Personalia	160
Tekstregister.....	162

HOE ‘AMSTERDAMS’ IS BREVARD CHILDS?

De canonieke benadering van de Bijbelse theologie

Klaas Spronk

Brevard Springs Childs (1923 – 2007)¹ oogst met zijn benadering van de Bijbelse theologie veel bewondering, maar vooral ook kritiek. Dat heeft te maken met het feit dat hij een voorloper en een bruggenbouwer is. Hij was in de jaren ‘70 van de vorige eeuw een van de eersten die de Bijbel in zijn overgeleverde canonieke vorm volop serieus wilde nemen als uitgangspunt voor de beschrijving van de Bijbelse theologie. Daarmee wilde hij een brug slaan tussen de historisch-kritische en de confessionele benadering van de Bijbel en tussen de Bijbelwetenschap en de systematische theologie. Bij dit alles durfde hij het ook nog eens aan om als oudtestamenticus zich te wagen op het terrein van het Nieuwe Testament en de dogmatiek. Childs betoonde zich niet alleen een origineel denker maar ook een harde werker. Hij is erin geslaagd om vanuit een nieuw perspectief een heel groot deel van het terrein van de Bijbelse theologie opnieuw te doordenken² en ook nog een aantal diepteboorings³ te doen. Zowel inhoudelijk als in zijn manier van werken kan hij misschien nog het beste met Karl Barth worden vergeleken.⁴ Zij dwingen beiden vanwege hun met ijzeren consequentie doorgevoerde onderzoeksprogramma respect af en roepen tegelijkertijd weerstand op, met name bij degenen die het alles overheersende uitgangspunt van dat onderzoek niet delen, begrijpen of aanvoelen. Met Barth deelt Childs ook de overtuiging dat je de christelijke Bijbel

¹ Zie over zijn leven en werk de biografie van D.R. Driver, *Brevard Childs, Biblical Theologian. For the Church's One Bible*, Tübingen 2010 (zie de positieve recensie van Eep Talstra in *Journal of Reformed Theology* 7 [2013], 109-110). Een goed overzicht van zijn werk en de beoordeling daarvan is ook te vinden in C.R. Seitz & R.K. Harold (eds), *The Bible as Christian Scripture: The Work of Brevard S. Childs*, Atlanta 2013. Zie voor een overzicht van de vele studies over het werk van Childs verder Chen Xun, *Theological Exegesis in the Canonical Context: Brevard Springs Childs's Methodology of Biblical Theology*, New York 2010, 3-14. Een door hem niet genoemde maar zeer goede evaluatie is het artikel van S. Krauter, ‘Brevard S. Childs’ Programm einer Biblischen Theologie. Eine Untersuchung seiner systematisch-theologischen und methodologischen Fundamente’, *ZThK* 96 (1999), 22-48. In de binnenkort te verschijnen studie van P.-B. Smit, *From Canonical Criticism to Ecumenical Exegesis? A Study in Biblical Hermeneutics* wordt ook ruim aandacht aan het werk van Childs geschonken, met name op het gebied van het Nieuwe Testament, en voor de ‘Amsterdamse school’. Ik dank de auteur dat ik van tevoren het manuscript al mocht inzien.

² Zie met name zijn *Biblical Theology of the Old and New Testaments: Theological Reflections of the Christian Bible*, Minneapolis 1992.

³ Zie o.a. zijn *The Struggle to Understand Isaiah as Christian Scripture*, Grand Rapids 2004, en *The Church's Guide for Reading Paul: The Canonical Shaping of the Pauline Corpus*, Grand Rapids 2008.

⁴ Vgl. M.S. Gignilliat, *Karl Barth and the Fifth Gospel: Barth's Theological Exegesis of Isaiah*, Farnham 2009, X: ‘Perhaps Childs is for the biblical side of the divide what Barth was for the theological side – both of them seeking to break down that divide as well. Both men had outstanding training and sought to think as widely as possible across disciplines threatening to become discrete.’ Hij bedoelt dat positief. James Barr, *The Concept of Biblical Theology: An Old Testament Perspective*, Minneapolis 1999, 401, noemt Childs’ hele werk ‘an offshoot of Barthian theology’ en dat is bij hem niet bedoeld als compliment.

inclusief het Oude Testament alleen goed kunt begrijpen als je beseft dat Jezus Christus daarin centraal staat.

Ingrijpende, harde kritiek op Childs werd vanaf het begin geleverd door James Barr.⁵ Hij verwijt Childs dat hij de zaken simplificeert en dat hij met zijn relativisering van de historisch-kritische benadering biblicisten in de kaart speelt. Ook Walter Brueggemann heeft grote moeite met Childs' benadering.⁶ Terwijl Brueggemann in zijn *Theology of the Old Testament* de meerstemmigheid van het Oude Testament tot zijn recht wil laten komen, kiest Childs voor de samenhang zoals die in de christelijke traditie is uitgekristalliseerd. Brueggemann beschouwt dat als een reductie waardoor het Oude Testament niet tot zijn recht komt.⁷ Aan de andere kant, in conservatieve kringen, wordt Childs' werk echter evenmin omarmd. In een recensie van *Introduction to the Old Testament as Scripture* (1979) merkt Mart-Jan Paul op dat Childs de historisch-kritische benadering niet zozeer bekritiseert als wel aanvult en dat hij nog volop gebruik maakt van Schriftkritiek. Barr hoeft zijns inziens niet bang te zijn dat Childs de conservatieve Bijbelgeleerden in de kaart speelt: 'Dit lijkt me een onderschatting van het onderscheidingsvermogen van orthodoxe geleerden. Er worden veel goede aanzetten gegeven, maar als geheel is de gewezen weg voor reformatische theologen onbegaanbaar'.⁸ Dat blijkt ook wel uit het feit dat in de door Hendrik Koorevaar en Mart-Jan Paul geredigeerde *Theologie van het Oude Testament* (2013) de opvattingen van Childs geen wezenlijke rol spelen. Zijn werk wordt in het overzicht wel genoemd,⁹ maar het werkt niet door in de eigen, ook als canonic aangeduide benadering. Dat is opmerkelijk, omdat er onmiskenbaar grote raakvlakken zijn. Het verschil zit met name in het feit dat Koorevaar c.s. spreken over een 'historisch-canonic benadering (...) die de historische informatie van het OT als uitgangspunt neemt'.¹⁰ Waar Childs de teksten serieus wil nemen als (geloofs)getuigenis is dat voor Koorevaar niet genoeg. Als er in de Bijbel sprake is van Gods ingrijpen in de geschiedenis, dan vat hij dit op als een 'een historisch getuigenis met een theologische inhoud'.¹¹ Dit staat ver af van het onderscheid dat Childs maakt tussen 'witness' en 'source',

⁵ Zie om te beginnen J. Barr, 'Childs' Introduction to the Old Testament as Scripture,' *JSOT* 16 (1980), 12-23; heel uitgebreid is het ook te vinden in Barr, *The Concept of Biblical Theology*, 37-39, 47-51, 400-451. Een helder overzicht van de discussie tussen Childs and Barr biedt Driver, *Brevard Childs*, 211-215.

⁶ Zie W. Brueggemann, 'Against the Stream: Brevard Childs's Biblical Theology', *Theology Today* 50 (1993), 279-284; *Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis 1997, 89-93.

⁷ Volgens D.T. Olsen, 'Biblical Theology as Provisional Monologisation: A Dialogue with Childs, Brueggemann, and Bakhtin', *Biblnt* 6 (1999), 162-80, i.h.b. 167, zijn de benaderingen van Childs en Brueggemann echter 'quite comparable'. Zie ook W.L. Lyons, *Canon and Exegesis: Canonical Praxis and the Sodom Narrative* (JSOT Sup 352), Sheffield 2002, 74, n. 35.

⁸ M.-J. Paul, *Theologia Reformata* 26 (1983), 239-241; i.h.b. 241.

⁹ J. Steinberg, 'Een korte geschiedenis van de discipline van de theologie van het Oude Testament', in: H. Koorevaar & M.-J. Paul (red.), *Theologie van het Oude Testament: De blijvende boodschap van de Hebreeuwse Bijbel*, Zoetermeer 2013, 21-49; i.h.b. 43-44.

¹⁰ H. Koorevaar & J. Steinberg, 'Methodiek voor een theologie van het Oude Testament', in: Koorevaar, *Theologie*, 51-86; i.h.b. 74. Wat dat betekent wordt duidelijk uit wat op p. 159, n.1, geschreven wordt over de historiciteit van het scheppingsverhaal. Koorevaar is van mening 'dat de openbaring aan Adam aan de volgende generaties successieff doorgegeven is en dat de eindversie van het boek Genesis tijdens de laatste maanden van Mozes door een andere persoon geschreven is.'

¹¹ Idem, 75.

om duidelijk te maken hoe Bijbelse teksten zich verhouden tot de gebeurtenissen waarop zij betrekking hebben.¹²

Veel positiever wordt Childs gewaardeerd door Rochus Zuurmond. Hij noemt hem in één adem met Frans Breukelman en Bernd Diebner als behorend tot een 'tegenbeweging naast het proces van atomisering' in de moderne Bijbelwetenschap.¹³ Met iemand als Breukelman deelt hij de kritiek op de literair-historische methode met zijn eenzijdige aandacht voor de ontstaansgeschiedenis van de teksten, waarbij genegeerd wordt dat die teksten zijn bedoeld als verkondiging. Overigens noemt Childs zelf ook Breukelman als iemand die – net als hij – moeite heeft met een al te scherp onderscheid tussen het historische en het theologische binnen de Bijbelwetenschap.¹⁴ Als Zuurmond gelijk heeft, dan zouden we de lijn zelfs kunnen doortrekken en kunnen stellen dat aan het werk van Childs te zien is waartoe het groots opgezette maar bij lange na niet voltooide werk van Breukelman aan zijn Bijbelse theologie had kunnen leiden. Volgens Rinse Reeling Brouwer in zijn bijdrage aan dit nummer van *ACEBT* ziet Zuurmond echter in zijn enthousiasme een aantal zaken over het hoofd en is Childs minder 'Amsterdams' dan hij suggereert. In wat hieronder volgt zal verder nagedacht worden over deze vergelijking. Dat gebeurt in het bredere kader van de vraag naar de plaats van Childs in het moderne oudtestamentische onderzoek.

Childs – Von Rad – Barth

Voor een goed begrip van Childs is het belangrijk om iets te weten over de manier waarop hij zich als wetenschapper heeft ontwikkeld.¹⁵ Hij is opgegroeid in een conservatief protestants milieu. Hij studeerde na de oorlog theologie in Princeton en van 1950 tot 1954 in Basel bij Walter Baumgartner. In 1951 heeft hij ook nog colleges gelopen bij Gerhard von Rad in Heidelberg. Hij concentreerde zich vooral op talenstudie, maar raakte ook onder de indruk van de manier waarop Von Rad grondig historisch-kritisch onderzoek wist te verbinden met relevante, actuele theologische vraagstukken. In Basel maakte hij ook kennis met Karl Barth, maar dat maakte weinig bij hem los. Eerder stoorde hij zich aan de manier waarop Barth zich in zijn ogen al te denigrerend uitliet over de Bijbelwetenschap in zijn dagen. Childs vertelt hoe Barth tijdens zijn colleges wel liet blijken op de hoogte te zijn van de resultaten daarvan, maar ze in feite niet relevant te vinden voor zijn eigen werk. Barth maakte het in de ogen van Childs helemaal bont door bij een lezing van Von Rad over de typologische uitleg van het Oude Testament er tamelijk ongeïnteresseerd bij te zitten en na afloop tegen de persoon naast hem op te merken: 'Ich habe ihn gar nicht verstanden'.¹⁶ Pas jaren later zou Childs het werk

¹² Zie Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, 80-90. Heel helder schrijft Childs hierover in verband met de teksten over de intocht in het boek Jozua op pp. 144-5.

¹³ R. Zuurmond, 'Bijbelse theologie: Een stand van zaken', in: A. Tan & L. Van de Wetering (red.), *Zijn de dagen van God geteld? Godgeleerde bespiegelingen aan de rand van het millennium*, Baarn 1995, 103-131; i.h.b. 113-5.

¹⁴ Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, 8.

¹⁵ Zie hierover naast de in noot 1 genoemde literatuur ook R.A. Harrisville & W. Sundberg, *The Bible in Modern Culture: Baruch Spinoza to Brevard Childs*, Grand Rapids 2002, 304-328; en Lyons, *Canon and Exegesis*, 25-81.

¹⁶ Childs, 'Karl Barth as Interpreter of Scripture', in: D.L. Dickerman (ed.), *Karl Barth and the Future of Theology*, New Haven 1969, 30-39; i.h.b. 30.

van Barth meer gaan waarderen, toen hij tot het inzicht kwam dat deze een manier bood om de door hem zozeer gewenste verbinding te leggen tussen Bijbelwetenschap en dogmatiek. In de manier waarop hij dit in een lezing in 1969 beschrijft, is al iets te zien van het programma dat hij in de rest van zijn academische loopbaan zou gaan volgen:

Barth came to the Bible, from the outset, from a confessional standpoint. He confessed that the Old and New Testaments were Scriptures of the Church, that they contained the prophetic and apostolic Witness, that this was the normative Witness, and that in this context (as the Church had received it) one remembered how the Church fathers and the Church had heard the Word, and yet waited in expectation that the Word of God would become alive through the Holy Spirit for them. And here Barth stood, of course, in the light of Calvin in stressing very much the Holy Spirit making the Scriptures alive to the people of God.¹⁷

In zijn in 1970 gepubliceerde boek *Biblical Theology in Crisis* geeft Childs zijn visie op het probleem waarvoor Bijbelwetenschappers zich al sinds de Verlichting zien gesteld over de verhouding tussen geschiedenis en openbaring en over de rol die de Bijbel daarbij speelt. Hij gaat vooral in op de in de voorafgaande periode populaire 'Biblical Theology Movement'.¹⁸ Achteraf moet hij constateren dat de manier waarop men daarin Gods handelen met de 'objectieve' geschiedenis dacht te kunnen verbinden, niet overtuigend is. De Bijbel werd gezien als de weerslag van de menselijke ervaringen met Gods handelen. Het verslag daarvan viel dan wel niet altijd volledig samen met de beschreven gebeurtenissen, maar het was mogelijk om een wetenschappelijk verifieerbare verbinding te leggen. Sommigen, zoals de archeoloog William Foxwell Albright, gingen daarin heel ver. Deze nadruk op de geschiedenis vinden we op een andere manier in het werk van Gerhard von Rad. Ook hij legt de verbinding met de gebeurtenissen in het verleden waarin de hand van God werd gezien via het gelovige getuigenis van Israël. Dat gebeurt dan wel op basis van een literaire reconstructie, waarbij het Bijbelse materiaal chronologisch en thematisch anders wordt gerangschikt dan het in de ons overgeleverde, canonieke vorm is gepresenteerd. Childs beseft dat dit een wankel basis is. In zijn studietijd was hij nog overtuigd van het gelijk van een grote Bijbelwetenschapper als Von Rad, getuige de eerdergenoemde anekdote. Hij moest indertijd de neiging onderdrukken om aan Barth duidelijk te maken hoe het zat. De verbinding tussen het Bijbels getuigenis en de geschiedenis op basis van de historisch-kritische benadering is echter minder eenvoudig te leggen dan hij toen dacht. Al in 1964, in een artikel over criteria van een goed Bijbelcommentaar, gaf Childs aan dat het een illusie is te denken dat men eenvoudig een brug zou kunnen slaan tussen een 'neutrale' benadering van de tekst en een theologische boodschap.¹⁹ In de geschiedenis van het onderzoek ziet men dat men ofwel meent dat de Bijbel het meest tot zijn recht komt in een 'neutrale', historische of

¹⁷ Idem, p. 32.

¹⁸ Zie hierover ook A.W. Zwiep, *Tussen tekst en lezer. Een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek. Deel II: Van moderniteit naar postmoderniteit*, Amsterdam 2013, 103-8.

¹⁹ 'Interpretation in Faith: The Theological Responsibility of an Old Testament Commentary', *Int* 18 (1964), 432-49; i.h.b. 438: (approaches starting from) 'a neutral ground never can do full justice to the theological substance because there is no way to build a bridge from the neutral, descriptive content to the theological reality'.

descriptieve benadering ofwel dat dit in een confessionele, theologische context gebeurt. Zoekend naar een uitweg uit dit dilemma heeft Childs zich laten inspireren door Barth, die voluit confessioneel durft te zijn maar juist op die manier ook recht doet aan de Bijbel als het object van wetenschappelijk onderzoek. De Bijbel is namelijk in de eerste plaats op te vatten als een getuigenis en niet als een bron van historische informatie. Een mooi voorbeeld van de manier waarop Barth daarbij de weg wijst op het terrein van de moeizame discussies over tekst en geschiedenis, is het volgende citaat uit de bespreking door Childs van Genesis 22:

Yet it seems to me that a basic dimension of the biblical witness in both testaments has been sacrificed when the temporal component is abandoned through an existential or ontological understanding. Barth is certainly closer to the biblical text when he takes seriously these chapters as a form of historical narration through the special literary genre of saga. 'The special instance of biblical saga is that in which intuition and imagination are used but in order to give prophetic witness to what has taken place by virtue of the Word of God in the (historical or pre-historical) sphere where there can be no historical proof (CD IV/1, 508).'²⁰

Bij dit alles is het wel goed om te bedenken dat Childs wel voor Barth maar niet tegen Von Rad (en met hem tegen de historisch-kritische benadering) kiest. Hij verloochent zijn Zwitsers-Duitse exegetische opvoeding niet. Heel goed is dat te zien aan de manier waarop hij in zijn publicaties voortbouwt op de eigen studies uit zijn beginperiode.²¹ De reconstructie van de ontstaansgeschiedenis van de tekst kan een belangrijke bijdrage leveren aan een goed begrip van de tekst zoals ons die in canonieke vorm is overgeleverd. Zij kan helpen begrijpen hoe in veranderende tijden oude tradities zijn opgepakt en aangepast om het woord van God opnieuw aan te laten spreken. Dit grote respect voor en intensieve gebruik van de historisch-kritische methode onderscheidt Childs van Breukelman, die veel argwanender stond tegen deze benadering van de tekst. Childs staat hier veel dichterbij iemand als Cees Houtman en bij de manier waarop hij zich presenteert als 'christelijke exegeet van het Oude Testament'.²² Niet alleen stelt hij dat we niet terug kunnen achter de inzichten van de historisch-kritische Bijbelwetenschap, maar ook kiest hij voor een wat hij noemt 'middelpuntzoekende' benadering en heeft hij tevens oog voor de voortgaande actualisatie van de Bijbelse boodschap, ook na de afsluiting van de canon.

Canon

De term 'canonieke' benadering heeft veel misverstand opgeroepen en men kan zich zelfs afvragen of hij goed gekozen is. In ieder geval bedoelt Childs er iets anders mee dan men doorgaans denkt. Bij de canon gaat het om de lijst van gezaghebbende boeken die samen de Bijbel vormen. Het is niet duidelijk wanneer die lijst precies is opgesteld en wie daarvoor verantwoordelijk was. Bovendien zijn er verschillende lijsten en is er ook vaak een verschil in volgorde. Er is veel discussie over de vraag of er in de tijd dat het Nieuwe Testament ontstond

²⁰ Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, 571.

²¹ Mooie details, vanaf zijn eerste scriptie bij Baumgartner, zijn te vinden in D.R. Driver, 'Childs and the Canon or Rule of Faith', in: Seitz & Harold, *The Bible as Christian Scripture*, 243-278; i.h.b. 258-261.

²² C. Houtman, *De Schrift wordt geschreven: Op zoek naar een christelijke hermeneutiek van het Oude Testament*, Zoetermeer 2006, 190-3.

al een canon bestond en welke boeken die omvatte. De verscheidenheid aan geschriften die werd aangetroffen in de grotten bij de Dode Zee heeft wat dit betreft ook veel vragen opgeroepen. Childs houdt zich daar ook wel mee bezig in de verantwoording van zijn keuze voor de beperkte, Hebreeuwse canon. Het gaat hem echter niet zozeer om dit soort beslissingen die door de geloofsgemeenschappen achteraf zijn gemaakt. Hij heeft vooral oog voor het proces dat daaraan voorafging. Hij gaat ervan uit dat de Bijbelschrijvers bewust hebben toegewerkt naar de eenheid zoals die uiteindelijk is ontstaan. Dat getuigt van groot vertrouwen – men kan het ook geloof in de werking van de Heilige Geest noemen – in de inspiratie en motivatie van de schrijvers. Het is de taak van de exegeet en Bijbels theoloog dat wat de schrijvers bewoog in hun vertelling en in de voortdurende aanpassing daarvan in hun onderlinge samenhang helder te krijgen.

Lijnrecht tegenover deze benadering van de Bijbel staat de opvatting van Karel van der Toorn over de manier waarop de Bijbel canonieke status kreeg.²³ Zijns inziens is de canonisering van het Oude Testament in feite een machtsgreep van de schrijvers van de tempel, waarmee ze hun wil en opvattingen konden opleggen aan het volk. Het kwam in de plaats van het gesproken woord zoals dat van de profeten. In plaats van het beroep op goddelijke inspiratie kwam nu de verwijzing naar het geschreven woord van God. Het is duidelijk dat Van der Toorn heel anders aankijkt tegen de Bijbel dan Childs. Het idee van een bovennatuurlijke inspiratie gaat in zijn boek geheel schuil achter de door hem veronderstelde manipulaties door schrijvers en politieke machthebbers. In zekere zin legt Van der Toorn daarmee de vinger op een gevoelige plek in de omgang met de Bijbel als heilig boek. Hij roept namelijk de vraag op in hoeverre er in de vastgelegde geschriften nog iets herkenbaar is van een levende omgang met God. Dit laatste is juist kenmerkend voor de visie van Childs op de Bijbel als canoniek geschrift: het gezag en de overtuigingskracht komen voort uit de tekst zelf voorzover die wordt ontvangen door een gehoorzame geloofsgemeenschap als onderdeel van een voortgaande levende traditie. Dat is heel wat anders dan een van buitenaf opgelegd canoniek gezag vanuit een geloofsleer of vanuit een historische reconstructie die suggereert dat canonisering het einde is van een levende inspiratie.²⁴

Binnen de ‘Amsterdamse traditie’ zal men van harte instemmen met deze positieve benadering door Childs en ook met zijn aandacht voor de Bijbel als eenheid, waarbij de onderdelen pas tot hun recht komen in de beschrijving van hun onderlinge samenhang. Ook de keuze voor de beperkte, doorgaans als Hebreeuws aangeduide canon komt overeen. Er zijn echter ook duidelijke accentverschillen. Veel meer dan bij Childs is binnen de Amsterdamse traditie er aandacht voor de structuur van de Hebreeuwse canon, in zijn driedeling en ook in zijn kleinere onderdelen.

²³ K. van der Toorn, *Scribal Culture and the Making of the Hebrew Bible*, Cambridge 2007 (zie hierover ook mijn recensie in *Communio Viatorum* 51 [2009], 250-254); Nederlandse vertaling: *Wie schreef de Bijbel? De ontstaansgeschiedenis van het Oude Testament*, Kampen 2007 (zie mijn bespreking in *Christelijk Weekblad*, 18 september 2009, 8-9).

²⁴ Zie hierover ook Krauter, ‘Brevard S. Childs’ Programm einer Biblischen Theologie’, 26.

Bijbel en traditie

Bij woorden als 'canon' en 'canoniek' denkt men aan zaken die zijn vastgelegd. In het werk van Childs wordt dit nog versterkt door het feit dat hij geregeld de *regula fidei* aanhaalt als een leeswijzer voor de Bijbel. We moeten dan denken aan de kern van de geloofsleer zoals die voortkomt uit de Bijbel en in de kerkelijke traditie is uitgewerkt in de geloofsbelijdenissen. Het hoeft ook niet te verbazen dat iemand als Walter Brueggemann daarom komt met de kritische opmerking dat het spreken van de Bijbel door Childs al te zeer wordt ingeperkt. Wie kennis neemt van de uitwerking door Childs zal echter ontdekken dat zijn benadering veel spannender en meer gedifferentieerd is dan Brueggemann suggereert. Het is niet de bedoeling om steeds weer de bevestiging te vinden van een vastomlijnd geloofsgoed, maar veeleer om op basis van wat men overgeleverd heeft gekregen vanuit de geloofsgemeenschap en zijn geschiedenis opnieuw te ontdekken hoe en waar God aanwezig is in deze wereld. Childs formuleert dit aldus:

Perhaps the basic theological issue at stake can be best formulated in terms of the church's ongoing search for the Christian Bible. The church struggles with the task of continually discerning the truth of God being revealed in scripture and at the same time she stands within a fully human, ecclesiastical tradition which remains the tradent of the Word. The hearing of God's Word is repeatedly confirmed by the Holy Spirit through its resonance with the church's christological rule-of-faith. At the same time the church confesses the inadequacy of its reception while rejoicing over the sheer wonder of the divine accommodation to limited human capacity.²⁵

Deze 'strijd' vindt volgens Childs plaats binnen het aloude spanningsveld van Bijbel en traditie, zoals die in het verleden werden vertegenwoordigd door respectievelijk het protestantisme en het katholicisme. Het is duidelijk dat hij, zelf komend vanuit een conservatieve protestantse kerkelijke sfeer, beide polen niet tegen elkaar uit wil spelen. Het gaat juist om hun zinvolle samenhang. Dat maakt hij duidelijk door de traditielijnen te tekenen die bepalend zijn geweest voor de totstandkoming van de Bijbel. In de terminologie van Childs zijn dit de canonieke krachten. Die lijnen kan men vervolgens ook doortrekken. In het werk van Childs is deze beschrijving van de geschiedenis van de uitleg steeds belangrijker geworden. Volgens hem kan men zo uitleg en toepassing van de tekst zinvol met elkaar verbinden, al blijft het worstelen. Toch is dat nodig, sterker nog: wanneer de Bijbelgeleerden zich gaan beperken tot het afstandelijke beschrijven komt er stevast een ingrijpende reactie:

The history of interpretation serves as a continual reminder that biblical interpretation involves far more than 'explanation' (...), but demands a serious wrestling with the content of scripture. The history of interpretation demonstrates clearly that when occasionally scholarship calls this into question, it rightly evokes a theological explosion from the side of the church (Kierkegaard, Kahler, Barth, etc.).²⁶

Het gaat uiteindelijk om de beschrijving van een voortgaand proces. Dat begint al in het onderzoek naar de wordingsgeschiedenis van de canonieke tekst. Daarom is het ook zo belangrijk om de historisch-kritische benadering serieus te nemen. Het is echter een

²⁵ Childs, *Biblical Theology of the Old and New Testaments*, 67.

²⁶ Idem, 88.

doorgaand proces en het is ook de kunst en opdracht van de Bijbelwetenschap om dat te beschrijven en te blijven volgen. Het gaat in de Bijbelse theologie dan ook niet om het speuren naar tijdloze waarheden, maar om te blijven zoeken naar de waarheid die zich steeds weer vernieuwt. Zo moet men volgens Childs ook het doel van de Bijbel zien:

...the whole Bible continues to serve in the shaping of the obedient life, not as a closed dogmatic system of timeless propositional truths, but as an arena marked by a rule of faith, in which both law and gospel function in different ways toward the one divine purpose for the church and the world. The church continues to have a history, stretching from Christ's resurrection to his promised return, in which it seeks to live from the Word of God. Sometimes indeed its historical understanding of reality coincides with its eschatological hope, but often it experiences disobedience and miserable failure. Nevertheless, this actual historical experience with the reality of God through scripture is an essential factor in the enterprise which constitutes Biblical Theology.²⁷

Voor de gemiddelde Bijbelwetenschapper klinkt dit wellicht al te vroom. Childs heeft er echter geen moeite mee. Aan het slot van zijn boek maakt hij dat onomwonden duidelijk:

...the Bible is neither a classic of human aspirations nor a noble monument to the potential of creative imagination. Rather it is a witness to God's entrance into our history in an incarnate form as a gracious act of redemption of the world.²⁸

De manier waarop Childs zo geloof en wetenschap met elkaar verbindt, heeft ongetwijfeld bijgedragen aan het feit dat hij van wetenschappelijke zijde vaak met een zekere argwaan wordt behandeld. Wat dat betreft mag hij op een positievere ontvangst in de kringen van de 'Amsterdamse school' rekenen. Juist ook hier laat zich de invloed van Barth gelden. In meer dan één opzicht kan men hier ook Eep Talstra zien als een geestverwant, die vanuit zijn grote belangstelling voor de Bijbelse theologie veel aandacht besteedt aan een goede verbinding tussen degelijk beoefende Bijbelwetenschap en respect voor de Bijbel als gezaghebbende bron van de geloofsgemeenschap. Net als bij Childs leidt dat tot een belangstelling voor de geschiedenis van de uitleg van de Bijbel die niet blijft staan bij een beschrijving maar ook de uitkomst van die uitleg serieus neemt.²⁹

Dit alles betekent nog niet dat men Childs zonder meer kan associëren met de 'Amsterdamse school'. Zeker ten opzichte van het werk van Breukelman zijn er ook verschillen aangewezen. Daarentegen vallen juist de overeenkomsten met de werkwijze van Houtman en van Talstra op. Zij zullen zich ondanks het feit dat zij gerespecteerde leden van de *Societas Hebraica Amstelodamensis* zijn, echter niet rekenen tot de 'Amsterdamse school'.

²⁷ Idem, 561.

²⁸ Idem, 726.

²⁹ Zie naast het in het artikel van Becking uitgebreid besproken *Oude en nieuwe lezers* o.a. ook E. Talstra, 'Zou er ook wetenschap zijn bij de Allerhoogste?' (Psalm 73:11). *Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Oude Testament*, Amsterdam 2003, en zijn in n. 1 genoemde recensie van het boek over Childs.